

na ladjah pluli le do sprejetja prepovedi zaposlovanja žensk na jugoslovanskih ladjah konec leta 1952. Ne glede na pridobljeno plovno strokovno izobrazbo sta se bili tedaj prisiljeni zaposliti v pomorskih podjetjih na kopnem. V predstavitvi njune nadaljnje življenjske poti avtorica ugotavlja, da sta obe ostali, vsaka na svoj način, še vsaj deloma povezani z morjem.

Jolanda se kot pomorščakinja na morje ni več vrnila, po poroki leta 1956 s pomorščakom in rojstvu otrok je ostala z morjem povezana le še kot pomorščakova žena. Sama je doma premagovala vse težave, ki jih je prinašalo življenje, bila mati in oče njunim otrokom, pri hiši je vdano podpirala vse štiri vogale ter v moževi odsotnosti tudi sama sprejemala večino odločitev. Menda pa ji tudi mož, s katerim sta se sicer spoznala na skupni plovbi po morju, ne glede na njegovo predhodno mnenje o tem, po poroki tako ali tako ni dovolil več pluti. Po lastni izjavi je sicer poklic pomorščakinje in s tem povezane dolge plovbe po morju takrat ni več zanimal. Od nje se je pač povsem samoumevno pričakovalo, da se bo s poroko odpovedala svojemu poklicu in karieri pomorščakinje. Avtorica ob tem poudari, da odsotnost od doma in družine postavlja v ospredje tudi miselnost njenega partnerja. Ali bi se odločila še naprej pluti po morju in graditi kariero pomorščakinje, če bi imela doma moža, ki bi podpiral vse štiri vogale skupnega doma?

Sava pa se plovbi po morju ni mogla zlahka odpovedati. Po brezuspešnih pritožbah celo na Izvršni svet v Beograd in poslani prošnji za pomoč Jovanki Broz glede prepovedi zaposlovanja žensk na ladjah je nato razočarana zasebno veliko potovala po svetu, delala nekaj časa na Dunaju in se odpravila v Anglijo na učenje angleščine. Po prvi vrnitvi iz Anglije se je junija 1957 zaposlila v obratu Obalna plovba Koper kot I. častnica palube in kot poveljnica na dveh motornih potniških čolnih, ki sta ob slovenski obali skrbeli za prevoz potnikov med obalnimi mesti. V tem času so jo celo za dva dni razporedili kot I. častnico palube na prvo ladjo slovenske povojne trgovske mornarice Martin Krpan. Ko je bil obrat Obalna plovba Koper leta 1959 priključen k Splošni plovbi Piran, je Sava želela še naprej nadaljevati pomorsko kariero in opraviti kapitanski izpit, vendar je pri tem naletela na zelo močan odpor moških pomorcev. Podjetje jo je naslednje leto poslalo na izpopolnjevanje angleškega jezika v London. Po vrnitvi je od julija 1961 do avgusta 1962 plula na potniško trgovski ladji Bled, ki je bila v lasti Splošne plovbe. Tokrat je na ladji, ki je plula med Jadranom in Ameriko, delala na delovnem mestu ladijske komisarke kot gospodinja. To je bila njena zadnja plovba, naslednje leto je tudi njo rojstvo hčerke dokončno prikovalo na kopno. Do upokojitve pa je ostala zaposlena pri Splošni plovbi Piran in tako še naprej vsaj delno povezana s pomorstvom.

Sava in Jolanda sta dokazali, da so ženske lahko uspešne tudi v poklicih, ki so tradicionalno namenje-

ni samo moškim, čeprav jim jih ti še vedno nočejo prepustiti. Z močno voljo, upornostjo, občudovanja vredno vztrajnostjo in tudi z znanjem sta utrlji pot bodočim, čeprav še vedno redkim pomorščakinjam.

Avtorica kritično ugotavlja, da se je položaj žensk v zadnjih desetletjih močno poslabšal predvsem v nekdanjih socialističnih državah. Postalo je jasno, da se je treba tudi za že pridobljene pravice nenehno in vztrajno boriti. Zato je razumljivo, da je bila knjiga o dveh naših prvih pomorščakinjah, ki sta se odločili za tipično moški poklic in bili v njem tudi uspešni, že takoj ob izidu deležna velikega zanimanja vseh pomembnejših medijev tako pri nas kot v zamejstvu. Gotovo ni zgolj naključje, da so izid knjige finančno podprli kulturno ministrstvo, občina Piran ter fakulteta za pomorstvo in promet pa tudi dve poslovno zelo sposobni ženski, Liliana Lovrenčič Protić in Javorka Križman, ki sta kot samostojni podjetnici poklicno uspeli v Piranu.

Knjiga Nadje Terčon je brez dvoma pomemben prispevek k preseganju predsodkov glede ženskih in moških poklicev in del. Kot pomorščakinja spoznati svet in s tem povezane dolge plovbe po morju je vsekakor videti zanimivo in zelo privlačno. Ob tem pa avtorica opozori, da okolje na ladjah ni prilagojeno ženskam, na njih vlada moški svet in je sistem zelo podoben vojaškemu. Ob prepletu življenjskih zgodb prvih dveh slovenskih pomorščakinj pa avtorica bralca mimogrede seznanja s kratkim pregledom pomorstva v Jugoslaviji ter po drugi svetovni vojni še z vzpostavljanjem lastnega pomorstva v Sloveniji, ki so ga pomagale zgraditi tudi ženske.

Ljudmila Bezljaj Krevcl

Hanns Christoph Herberstein: So war's. Erinnerungen aus meinem ziemlich bewegten Leben. Lannach: samozaložba, 2019, 168 strani.

Raziskovalci – zgodovinarji, umetnostni zgodovinarji, genealogi in drugi – pa tudi zainteresirana javnost s(m)o ob izdajah avtobiografij izpod rok predstavnikov nekdanjega plemstva še posebej pozorni, saj se ob obilici družinskih fotografij oziroma slikovnega gradiva obeta vsaj zanimivo, če ne celo razburljivo branje. Nič drugače ni ob avtobiografiji Hannsa Christopha Herbersteina. Hanns Christoph, krajše Christoph, je maja dopolnil že 95 let. Doživel je marsikaj: nemirno otroštvo s številnimi selitvami, drugo svetovno vojno, služenje v nemški vojski, po koncu vojne sovjetsko taborišče in boj za golo preživetje. Ko ga je življenje teplo, se ni predal, ampak se pobral in vztrajal naprej, kar je tudi njegov življenjski

moto: ne ustavljati se in iti naprej. Svojo življenjsko zgodbo je v prvi vrsti namenil vnukom, skratka (naj)mlajši generaciji, ki ji je (bilo) prihranjeno odraščanje v času vojn in pomanjkanja. O avtorju je uvodoma potrebno zapisati naslednje. Christoph Herberstein je zagotovo najboljši poznavalec svojega izjemno razvejane in številčnega rodu. Z raziskavami rodbine se intenzivno ukvarja vse od leta 1996. V programu za genealoške raziskave WinFam ima na primer zbrane podatke za več kot 1.300 (!) predstavnikov rodbine Herberstein. Genealoške podatke med drugim hrani v tipkopisu z (delovnim) naslovom *Auf den Spuren der Herberstein*. Zdi se, da je po izdaji avtobiografije našel novo strast, saj je v letošnjem letu izdal še eno knjigo. V najnovejši je govora o znamenitem Janezu Jožefu grofu Herbersteinu (1633–1689) iz starejše glavne linije, malteškem vitezu ter karlovškem generalu med letoma 1669 in 1689. Janez Jožef je bil sin prav tako znamenitega in vplivnega Janeza Maksimilijana st. (1601–1679), med drugim štajerskega deželnega glavarja med letoma 1648 in 1660.

Christoph je vnuk Johanna Josefa (Janeza Jožefa) Herbersteina (1854–1944), ki je utemeljil oziroma nadaljeval rodbinsko podvejo Herberstein-Proskau starejše glavne linije. Johann Josef je bil edini sin Janeza Friderika (1810–1861) in Marije Terezije princese Dietrichstein-Proskau-Leslie (1822–1895). Po materi je postal uživalec fidejkomisa na Češkem (pozneje Češkoslovaškem), lastnik palač na Dunaju (na Schauflegasse pri Michaelerplatzu) in v Gradcu (na Leonhardstraße) ter zemljiški gospod gospostva Gornji Ptuj. Še pred materino smrtjo se je leta 1893 poročil z Mario Anno (Marijo Ano) grofico Galen

(1876–1944), s katero sta dobila osem potomcev. Christophov oče Johann Josef ml. (1898–1971) je bil tretji od otrok in drugi od petih sinov. Ker je bil fidejkomis namenjen v uživanje najstarejšemu sinu Johannu Friedrichu, je oče Johann Josef v začetku 20. stoletja za ostale sinove nakupil druge spodnještajerske posesti, leta 1907 gospostvi Ravno polje in Vurberk, dve leti pozneje pa še gospostvo Hrastovec. Vurberk in Hrastovec sta nekdanj že bila v posesti Herbersteinov. Zaradi obnavljanja, prodaje oziroma oddajanja posesti v najem je dal Johann Josef st. na ptujski grad prepeljati nekaj premičnin – predvsem pohištvo in slike – z vurberškega in hrastovškega gradu, pa tudi iz graške in dunajske palače ter čeških Libochovic. Grad Hrastovec je namreč prepustil ruskim beguncem, vurberškega pa Rdečemu križu.

Christophov oče Johann Josef ml. je po zaključku gimnazije v Gradcu kot prostovoljec stopil v dragonski polk Windisch-Graetz Nr. 14. V prvi svetovni vojni se je boril na Poljskem, v Bukovini, Romuniji in naposled na zahodni fronti ob reki Piavi. Napredoval je v poročnika in dobil srebrno medaljo za hrabrost. Po koncu vojne je v Münchnu dve leti študiral tehniko in ob tem kot prostovoljec delal v tovarni avtomobilov. Študij naj bi predčasno zaključil, ker mu ga oče ni več želel plačevati. 7. oktobra 1924 se je v cerkvi sv. Martina v Velenju poročil s starejšo vdovo Marie Magdalene (tudi Madeleine) Griez de Ronse, roj. pl. Bolits (1887–1978). Vdova je v zakon pripegljala sina Adriana, ki je pozneje v izdihljajih druge svetovne vojne umrl kot vojak. Po poroki sta zakonca sprva živela v Mariboru, kjer je bil soprog zastopnik avtomobilske znamke Fiat. Johann Josef ml. je veljal za avtomobilskega navdušenca. Na velikonočno nedeljo leta 1927 je s prijatelji kot prvi prevozil pot do Ruške kočice na Pohorju (na nadmorski višini 1250 m). 9. maja 1926 se je v Mariboru rodil njegov edinec Hanns Christoph. Leta 1928 se je družina preselila v двореc Ravno polje, kjer je do leta 1932 prebivala le v manjšem delu ogromne stavbe. Mišljeno je bilo, da bo Johann Josef ml. ravnopoljsko posest prevzel v upravljanje, a se v tem ni prav dobro znašel, zato je oče posestvo po njenem sporu leta 1932 ugodno prodal ravnopoljskemu upravitelju in računovodji Josipu Muzeku. Ker mlada družina ni takoj našla primerne stanovanje, sta zakonca sprva najela manjšo garsonjero na Dunaju, edinca pa pustila pri očetovi najstarejši sestri Theresii v dvorcu Grmovje pri Žalcu, kjer je bil urejen sanatorij oziroma zdravilišče za otroke. Tam se je Christoph naučil brati, pisati in računati. Leta 1933 je bila družina ponovno združena, potem ko je Johann Josef st. sinu dodelil stanovanje v drugem nadstropju dunajske Palais Herberstein. Johann Josef ml. je tedaj postal njen upravitelj. Dolgoletno poletno dopustovanje njegove družine na otoku Hvar ga je napeljalo na idejo, da je tam leta 1937 kupil manjšo, 16-metrsko leseno ladjo iz leta 1889. Imel jo je kot investicijo za boljše življenje: ker

je bila njegova mesečna apanaža bolj skromna, je želel z njo poleti zaslužiti dodaten denar s prevažanjem turistov na sever do Trogirja ali svobodnega pristanišča Zadar (tedaj italijanske enklave) oziroma na jug proti Korčuli. Čeprav se Christoph v knjigi pridruša nad številnimi očetovimi neuspešnimi »investicijami«, pa se je ladja nekaj let pozneje ob izbruhu druge svetovne vojne izkazala za prikladno; na njej je družina živela do novembra 1942. Ko je bil Johann Josef ml. vpoklican v vojsko za tolmača, so z njo odpluli do Benetk, kjer so jo prodali. Novo-staro bivališče je od srede novembra 1942 postal Dunaj oziroma Palais Herberstein.

Hanns Christoph je bil proti koncu druge svetovne vojne, tako kot vsi fantje »tretjega rajha« letnika 1926, vpoklican v nemško vojsko. Odločil se je za odhod v vojno mornarico, kjer sta že služila njegov oče (kot častnik v Bremerhavnu) in starejši polbrat Adrian. Januarja 1944 se je pridružil glavni mornariški diviziji v nemškem Stralsundu. Konec februarja 1945 je moral v t. i. Češki in Moravski protektorat, kjer je bil prešolan v »vprežno topništvo«, kar je pomenilo, da topov niso premikali z vlaki oziroma vlečnimi vozili, pač pa s konjsko vprego.

Njegova mati Marie Magdalene je večino zadnjih mesecev druge svetovne vojne preživela na Ptujju. Po smrti Johanna Josefa st. konec maja 1944, ki mu je hitro sledila še žena Maria Anna, je bilo celotno premoženje na Štajerskem razdeljeno med njune tri mlajše sinove. Pripadli sta jim tudi palači na Dunaju in v Gradcu, medtem ko je najstarejši sin Johann Friedrich podedoval fidejkomisne posesti na Češko-slovaškem. Junija 1944 je Johann Josef ml., Christophov oče, podedoval Gornji Ptuj, tretji sin Gundeger je postal lastnik Hrastovca, medtem ko je četrti sin Hubertus dobil Vurberk. Johann Josef ml. je tik pred koncem vojne nemške vojaške oblasti zaprosil za dopust in kot razlog navedel, da mora kot lastnik večje zemljiške posesti na Ptujju urediti tamkajšnje gospodarske zadeve. Dopust mu je bil presenetljivo odobren, in to za čas od 4. aprila do 8. maja 1945. Druga svetovna vojna se je na evropskih tleh uradno končala dan pozneje, 9. maja. Johann Josef ml. je bil prepričan, da bo družina na ptujskem gradu varna, saj ni simpatizirala z nacisti. Maja 1945 je nova komunistična oblast Johanna Josefa ml. na primer imenovala za upravitelja njegove lastne posesti, Ptujja. Bil je zadnji lastnik ptujskega gradu iz rodbine Herberstein. V kaotičnem času po koncu vojne je v tej vlogi preprečil ropanje grajske opreme.

Vse to pa je bilo kratkega roka: julija 1945 je nova oblast posest nacionalizirala, zakonca Herberstein pa dala vkleniti in zapreti. Johann Josef je bil prijat 6. julija in odpeljan v ptujski zapor, ducat dni zatem pa je bil premeščen v zapor v Mariboru. Sprva mu je bilo očitano, da se je leta 1941 prijavil v italijansko vojsko in da si želi povratek stare Avstro-Ogrske monarhije, pozneje pa, da je moral kot častnik nemške vojske uži-

vati posebno zaupanje in da je njegova družina znana kot zagovornica velikonemške ideje. Johann Josef je v zaporu na listih papirja pisal dnevnik, ki ga je skrival v vložku čevljev. Njegova žena je bila julija s številnimi drugimi prebivalci Ptujja nemškega porekla zaprta v tamkajšnjo kinodvorano in naslednjega dne prepeljana v taborišče na Hrastovcu. Oba sta imela srečo, da nista, kot večina internirancev, končala v bližnjem taborišču Strnišče (Šterntal) pri današnjem Kidričevem, kjer so preživeli le redki. Prvi je bil (10. oktobra) izpuščen Johann Josef ml., nekaj dni zatem pa iz taborišča na Hrastovcu še njegova žena. Novo zbirno taborišče je bilo v nekdanjem semenišču v Kamnici pri Mariboru. 11. novembra so bili taboriščniki z vlakom izgnani iz Jugoslavije, pri čemer jih je pot mimo Ljubljane in Jesenic vodila preko meje do koroškega Rosenbacha. Johann Josef ml. in Marie Magdalene sta se najprej umaknila v Gradec, od tam pa kakor hitro je bilo mogoče na Dunaj. To ni bilo tako enostavno, saj sta bili Koroška in Štajerska pod nadzorom Američanov in Angležev, Dunaj in Spodnja Avstrija pa pod sovjetsko zasedbo. Stanovanja v Palais Herberstein so bila po koncu druge svetovne vojne zasedena s starimi najemniki, ki jim po t. i. zaščitnem zakonu o najemnici (»Mieterschutz-Gesetz«) iz leta 1922 niso smeli povišati najemnine. Prihodki od najemnine so bili skopi, zato ni bilo denarja za sanacijo palače in nadaljnje investicije. Ker po izgubi posesti v Jugoslaviji Herbersteini niso bili pri denarju, da bi si nakupili lastne nepremičnine, je po začetni razprodaji inventarja v graški palači padla odločitev za prodajo dunajske palače na Michaelerplatzu. Leta 1951 jo je kupila Genossenschaftliche Zentralbank (Zadružna centralna banka; danes Raiffeisen Zentralbank) in jo dala z leti predelati v poslovno zgradbo.

Christoph se je po koncu druge svetovne vojne skušal izviti Sovjetom in se prebiti do ameriške cone. To mu ni uspelo in je postal eden številnih sovjetskih vojnih ujetnikov. Sprva je moral v taborišče v Pirno pri Dresdnu, jeseni istega leta pa je bil poslan v delovno taborišče blizu Smolenska v Sovjetski zvezi. Tam je ostal do konca leta 1947, ko je bila večja skupina avstrijskih vojnih ujetnikov poslana v »domovino«. Slaba tri leta po koncu vojne se je pridružil staršem v Palais Herberstein. Po finančni osamosvojitvi se je leta 1954 poročil s filmsko igralko Sento Wengraf. Po nekaj letih sta se z njo odtujila, do uradne razveze zakona pa je prišlo leta 1963. Drugi zakon je Christoph sklenil leta 1967 z Johanno Mario Franzisko (pl.) Daublebsky-Eichhain (1941–2014) in z njo dobil sina in hčerko. Njegov oče Johann Josef ml. je leta 1962 kupil v Lannachu blizu Gradca starejšo podeželsko vilo, ki je po njegovi smrti (1971) bolj ali manj samevala do začetka leta 1993, ko je Christoph odšel v pokoj. Z ženo sta tam živela do njene smrti, danes pa v njej živi sam. Poleg dveh vnukov po sinu ima še dva vnuka in tri vnukinje po hčerki.

V knjigi se pojavi kakšna faktografska nenatančnost, kar pa je zanemarljivo. Njena velika vrednost je, kot že omenjeno, v dokumentarnosti in izredno bogatem slikovnem gradivu iz avtorjevega zasebnega arhiva. Avtorjevo pripovedovanje je zelo informativno, zanimivo, pogosto slikovito in tudi hudo mušno. V bogati petdesetstranski prilogi ob krasnih družinskih fotografijah izstopa prepis zaporniškega dnevnika Christophovega očeta Johanna Josefa ml. iz zaporov na Ptuju in v Mariboru na sedemnajstih straneh. Dnevnik, voden med 6. julijem in 11. oktobrom 1945, mu je po avtorjevih besedah pri vizitacijah uspelo skriti tako, da je štirikrat preložen majhen zvezek spravil med ortopedskim vložkom in čevljem. Pri tem je zanimivo, da ne gre le za kratke opise dogajanja, ampak tudi za besedila, ki v prepisu zavzemajo polovico A4 strani in več (na primer vpisi s 24. julija, 2. avgusta, 5. avgusta, 8. septembra). Originalni vpisi so bili sicer zabeleženi z drobno pisavo. V prilogi knjige najdemo tudi opis pridržanja njegove matere Marie Magdalene julija 1945 na gradu Ptuj in vožnje z drugimi ujetniki v taborišče na gradu Hrastovec, še ene nekdanje posesti Herbersteinov. Zadnjo stran priloge zavzema opis plemiškega grba rodbine Herberstein.

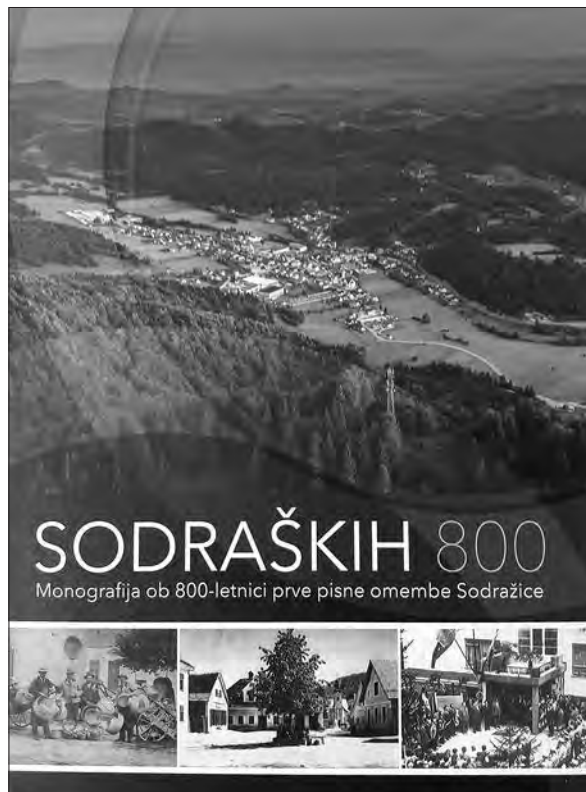
Knjiga je dragocen dokument sodobne zgodovine, zlasti usode določenih posameznikov v času med obema vojnama in po drugi svetovni vojni. Zelo redko avtorji omogočijo tako podroben vpogled v zasebno družinsko življenje. Samo želimo si lahko, da bi bilo na voljo še več podobnih publikacij.

Matjaž Grabornik

Sodraških 800. Monografija ob 800-letnici prve pisne omembe Sodražice (ur. Ludvik Mihelič). Sodražica: Občina, 2020, 919 strani.

Sodražani se zanimajo za svojo zgodovino, jo poznajo in so nanjo ponosni. Pred leti sem imel priložnost, da sem se v Kaliforniji srečal z duhovnikom Vladimirjem Kozino (1919–2014), ki je bil doma iz Zapotoka in se je po tragični izkušnji med drugo svetovno vojno s preživeli člani družine ob koncu vojne umaknil v begunstvo. Svoj novi dom je našel v nadškofiji San Francisco. Zelo zavzeto je spremljal dogajanje v domači Sodražici in bil doma ne le v njeni zgodovini, temveč tudi v najnovjšem času. Vsako novico o kraju, ki jo je našel v tisku iz Slovenije ali izseljenstva, je hranil z največjo pozornostjo in si temeljito zapomnil okoliščine, kako jo je pridobil. Vesel je bil dobrih novic. Napisal je vrsto zgodovinskih prispevkov in bil na sploh poznan kot pišoč človek. V

kalifornijskem mestu Stockton je bil priimek Kozina dobro poznan. Ime kraja Sodražica je v svet ponela francoska pisateljica Danièle Gatti, ki je opisala življenje Marije Kozina (1905–1996), Vladimirjeve sestre. Leta 2003 je izšla monografija Polone Vesel Mušič *Magdalena, fara naša*, ki je predstavila župnijo Sodražica, to je predvsem cerkvene dejavnosti in ustanove v kraju. Objavljena so bila še nekatera dela. Zanimanje za Sodražico je nesporno močno in živo. Tokrat je pozornost namenjena zajetni monografiji, ki je izšla v založbi občine Sodražica, in predstavlja celovit pogled na kraj, ustanove v občini in ljudi, ki so pisali razgibano zgodovino od 7. aprila 1220, to je od prve znane omembe kraja.

Zastavljeni koncept je narekoval, da je bil v pravi besedil uporabljen multidisciplinarni pristop, pri katerem je bilo treba najti ustrezno sorazmerje med posameznimi vsebinskimi sklopi, ki so razdeljeni na deset poglavij. To je prineslo raznoliko vsebino, kjer imajo posamezni vidiki temu primerne poudarke. Če je večja pozornost na preteklosti kraja in ljudi, je to zato, da bi jo bolje poznali in da bi bila »navdih za sedanost in prihodnost« (kot zapiše urednik v uvodniku). Uvodno poglavje je namenjeno orisu naravnogeografskih značilnosti občine Sodražica ter rastlinstvu in živalstvu na njenem ozemlju; o tem spregovorita dva avtorja. Pod skupnim naslovom poglavja Zgodovinski mejniki so predstavljena izbrana zgodovinska obdobja, ki imajo svoje začetne mejnike v arheoloških sledovih, temu sledi predstavitev obdobja fevdalizma (pečat kraju so daljše obdo-